

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ตามความคิดแบบจารีตนิยมของคนไทยนั้น ความเป็นอยู่และความต่อเนื่องของสังคมไทยตั้งอยู่บนรากฐานทางนามธรรมที่สำคัญ 3 ประการคือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ รากฐานของศาสนา อันได้แก่ พุทธศาสนานั้นเป็นหลักเกณฑ์ทางศีลธรรม และพลังทางสังคมที่ซึมซาบอยู่ในวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนในทุก ๆ ด้าน ทั้งวิถีชีวิตส่วนตัวและวิถีชีวิตทางสังคม ที่สำคัญก็คือ เป็นที่มาของวัฒนธรรมและมรดกแห่งชาติของชาวพุทธ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงเป็นสัญลักษณ์พื้นฐานของความผูกพันของคนในชาติ และเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ ความคิดเช่นนี้นำไปสู่ความเชื่อที่ว่า ความเจริญรุ่งเรืองของชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และในทำนองเดียวกันความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาก็บ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย ดังนั้น ความมั่นคงของชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์จึงไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ (สมบุญ สุธาส์ราญ, 2532, หน้า 1)

ด้วยเหตุดังกล่าว สถาบันสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิด และมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของชาวพุทธส่วนใหญ่ ทั้งทางด้านศีลธรรมจรรยาและกิจกรรมทางโลก พระสงฆ์นอกจากจะได้รับความเคารพนับถืออย่างสูงสุดและเป็นสถาบันอันเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ และเอื้ออำนวยบริการทางศาสนกิจแล้ว สถาบันสงฆ์ยังทำหน้าที่ให้บริการอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปไม่ถึง เช่น เป็นศูนย์ฝึกอบรมอาชีพ บางอย่างคอยใกล้ชิดเกี่ยความขัดแย้งภายในชุมชน และให้ความร่วมมือกับชุมชน เพื่อสนองความต้องการเฉพาะหน้าและที่สำคัญก็คือ การสร้างบูรณาการในชุมชน

เมื่อสถาบันสงฆ์มีความสำคัญเช่นนี้ พระสงฆ์ในชุมชนชนบทจำนวนมากจึงอยู่ในฐานะที่เป็นผู้นำชุมชน เมื่อพิจารณาสถาบันสงฆ์โดยรวม สามารถกล่าวได้ว่าพระสงฆ์จะเป็นพลังแฝงเร้นที่อาจสร้างบูรณาการทางสังคม และวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของคนไทย สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม โดยการให้แนวทางสำหรับความประพฤติ ค่านิยมที่ส่งเสริมระเบียบสังคมให้เรียบร้อย โดยผ่านทางคำสั่งสอน และตัวอย่างจากความประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์เอง

พนม พงษ์ไพบูลย์ (2538, หน้า 2) ได้กล่าวไว้ในหัวข้อ "วัดในฝัน" โดยใจความว่า ในอดีตกาลวัดเป็นแหล่งรวบรวมศิลปวิทยาการทั้งหลายของสังคม พระสงฆ์เป็นผู้ทรงความรู้มากที่สุด แม้แต่พระราชโอรสพระยามหากษัตริย์ก็ยังส่งมาเป็นศิษย์วัด เพื่อเรียนหนังสือ เรียนกิริยามารยาท การประพฤติปฏิบัติตน ตลอดจนความรู้ในการปกครองบ้านเมือง เมื่อประเทศชาติเปลี่ยนแปลงไป การศึกษาศสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทมากขึ้น เกิดโรงเรียนเข้ามาแทนที่บทบาทของวัด แต่วัดก็ยังสนับสนุน คำจุน เช่น ให้ใช้เป็นที่ตั้งของโรงเรียน สถานศึกษาต่าง ๆ บางแห่งก็ยังจัดอยู่ในปัจจุบัน หลายวัดได้พัฒนาตนเองเป็นแหล่งความรู้ที่หลากหลาย ให้บริการทางสังคมได้อย่างกว้างขวาง บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์กลาง ในการให้ความรู้ต่อชุมชนจึงยังคงมีอยู่และยังเป็นบทบาทที่สำคัญทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ชาวบ้านรอบ ๆ วัดจะรู้สึกเป็นเจ้าของ ห่วงเห่น และทำนุบำรุงวัด ถ้ามีสิ่งที่ไม่ดีไม่งามเกิดขึ้นก็จะไม่สบายใจและเดือดร้อนแทน ถ้ามีสิ่งที่ดีงามมีชื่อเสียงเกิดขึ้น ชาวบ้านก็พลอยยินดีด้วย ความเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนของวัดเป็นสิ่งมีค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าพิจารณาว่า เรามีวัดถึง 30,000 กว่าวัด ก็เท่ากับว่าประเทศไทยมีศูนย์รวมจิตใจถึง 30,000 กว่าแห่ง และทุกแห่งมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน และถ้าสร้างสัมพันธ์ระหว่างวัดทั้ง 30,000 กว่าวัดไว้ให้ดีประเทศชาติก็จะมีความมั่นคงอย่างแน่นอน

วัดเป็นแหล่งกลางสำหรับการเรียนรู้พุทธศาสนา คนไทยเกือบทั้งหมดมีเลือดเนื้อเชื้อไขจิตใจอยู่กับพระพุทธศาสนาอยู่แล้วตั้งแต่เกิด การเป็นพุทธศาสนิกชน กับการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นของคู่กัน คนไทยเรียนรู้ด้วยการเป็นศิษย์วัดเข้าไปรับใช้พระ ศึกษาจนจบธรรมนิเยม ประเพณีของพระ โตขึ้นก็ได้บวชเรียนอยู่ในวัด เมื่อเป็นผู้ใหญ่ ก็ได้ใช้วัดเป็นที่สงบจิตใจ ค้นหาัจธรรมเกี่ยวกับชีวิต วัดจึงเป็นศูนย์รวมและเป็นที่พึ่งทางใจของพุทธศาสนิกชนที่สำคัญยิ่ง ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว วัดไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงได้ และความเจริญก็ได้ส่งผลกระทบให้กับวัด จากวัดที่เคยเป็นแหล่งรวบรวมศิลปวิทยา ศูนย์รวมจิตใจ และเป็นแหล่งการเรียนรู้พุทธศาสนา แต่ในบัดนี้ผู้คนมีความรู้สึกว่าหมดความจำเป็นในการที่จะเข้ามาวัดเพื่อศึกษาเล่าเรียน เพราะในความเจริญของโลกนั้นมีโรงเรียน มีสถานที่ศึกษาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย รวมทั้งโรงพยาบาลเป็นต้น ผู้คนก็เริ่มออกจากวัด ด้วยสาเหตุหลายประการดังที่กล่าวมา และก็รวมถึงวัดที่ผู้บริหาร (เจ้าอาวาส) ไม่เข้าใจในการบริหาร ที่จะต้องมีบทบาทในการปรับสภาพของวัดให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงของโลก และจะต้องพยายามพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ดังที่เคยมีความสำคัญมาแล้วในอดีต แต่ผู้บริหารวัดบางรูปกลับไม่มองเห็นความสำคัญของวัดที่เคยเป็นศูนย์รวมจิตใจ กลับมุ่งสร้างถาวรวัตถุให้เป็นเครื่องประดับวัดให้ใหญ่โต ในวัด

เต็มไปด้วยวิหาร ภูมิต่าง ๆ จนไม่มีพื้นที่ที่มีความสงบ ร่มรื่น โดยละเลยการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ในปัจจุบันนี้วัดจะเป็นศูนย์กลางของอะไร บางคนต้องการให้วัดเป็นศูนย์กลางด้านจิตใจของชุมชน แต่บางคนต้องการให้เป็นศูนย์กลางขายของ ซึ่งทำให้วัดสกปรกมากกว่า ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ก็เพราะผู้บริหารวัดเห็นแก่ประโยชน์เพียงเล็กน้อย โดยลืมไปว่าวัดที่แท้จริงนั้น ต้องมีสภาพอย่างไรที่จะเหมาะสมกับความเป็นสถานที่สงบของจิตใจ ดังพอสรุปความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่มีผลกระทบ คือ

1. ผู้บริหารวัดไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง และไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับความเป็นไปเปลี่ยนแปลงได้
 2. มุ่งเน้นทางด้านวัตถุมากเกินไป
 3. ผู้บริหารวัดขาดความรู้ความสามารถในการบริหารวัดให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน
- ดังนั้นปัญหาของผู้บริหารวัดย่อมจะต้องมีมากบ้าง น้อยบ้าง ตามสภาพของวัดสาเหตุหนึ่งมาจากผลประโยชน์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวัด และผู้บริหารเองก็มุ่งเน้นแต่ทางด้านวัตถุ โดยลืมหน้าที่หลักของการบริหารวัดว่ามีอะไรบ้าง ดังนั้น ปัญหาจึงเกิดขึ้นมากมายในปัจจุบันซึ่งพอจำแนกได้ ดังนี้

1. ผู้บริหารไม่เข้าใจโครงสร้างการบริหารวัด
2. ผู้บริหารไม่เข้าใจภารกิจของวัดที่จะต้องดำเนินการ ซึ่งแยกออกเป็น 6 งาน คือ
 - 2.1 การปกครอง
 - 2.2 การศาสนศึกษา
 - 2.3 การศึกษาสงเคราะห์
 - 2.4 การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
 - 2.5 การสาธารณูปการ
 - 2.6 การสาธารณสงเคราะห์

3. ผู้บริหารขาดความร่วมมือร่วมใจจากพระภิกษุกับคณะกรรมการในการบริหารวัด

จากเหตุผลดังที่กล่าวมา จะเห็นปัญหาในการบริหารวัดซึ่งถ้าดูเพียงผิวเผินก็คล้ายกับไม่มีปัญหา แต่ถ้าศึกษาอย่างละเอียดแล้วพบว่า ปัญหาในการบริหารวัดให้เป็นที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของจิตใจนั้น เป็นปัญหาที่ต้องการผู้บริหารที่มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง ซึ่งชุมชนและสังคมเองต้องการ รวมถึงพระภิกษุสงฆ์และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหาร ดังที่พนม พงษ์ไพบูลย์ (2538, หน้า 3) ได้กล่าวไว้ว่าวัดในอุดมคติจะเป็นอย่างไรคิดว่าเรื่องนี้ต้องดูกัน

ที่บทบาทหน้าที่ของวัด วัดตั้งแต่โบราณนามมาทำหน้าที่หลายอย่างทั้งเพื่อพระพุทธศาสนาและเพื่อสังคมอันเป็นที่ตั้งของวัด

ดังนั้นรูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า จึงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารจะต้องศึกษา และบริหารให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลง และต้องตอบสนองความต้องการของชุมชน วัดที่ดีจะต้องทำหน้าที่ได้ทั้ง 3 ประการดังที่ได้กล่าวมา ถ้าขาดด้านใดด้านหนึ่งไปเสียก็จะขาดสมดุลย์ของความ เป็นวัด ถึงแม้ว่าชุมชนจะให้ความสำคัญของวัดน้อยลง เพราะปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนนั้นเหินห่างกันมานาน แต่ก็ เป็นสิ่งที่ไม่เกินความสามารถของการบริหารวัด ที่จะจัดรูปแบบการบริหารให้เหมาะสม ดังที่ท่านพนม พงษ์ไพบูลย์ ได้กล่าวไว้ในหน้าที่ของวัด และรูปแบบการบริหารวัดเช่นนี้จะ เป็นรูปแบบที่เหมาะสมในทศวรรษหน้าอย่างแท้จริง

ความมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า ในด้านวัตถุประสงค์ของการบริหาร โครงสร้างการบริหาร และการกิจของการบริหารวัด

ความสำคัญของการวิจัย

1. เป็นการวางแผนพัฒนารูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า ให้สอดคล้องกับ ความประสงค์ของชุมชน
2. เป็นประโยชน์ต่อพระผู้บริหารวัด ในการจัดรูปแบบการบริหารให้สอดคล้องกับ สภาพของวัดและสังคม

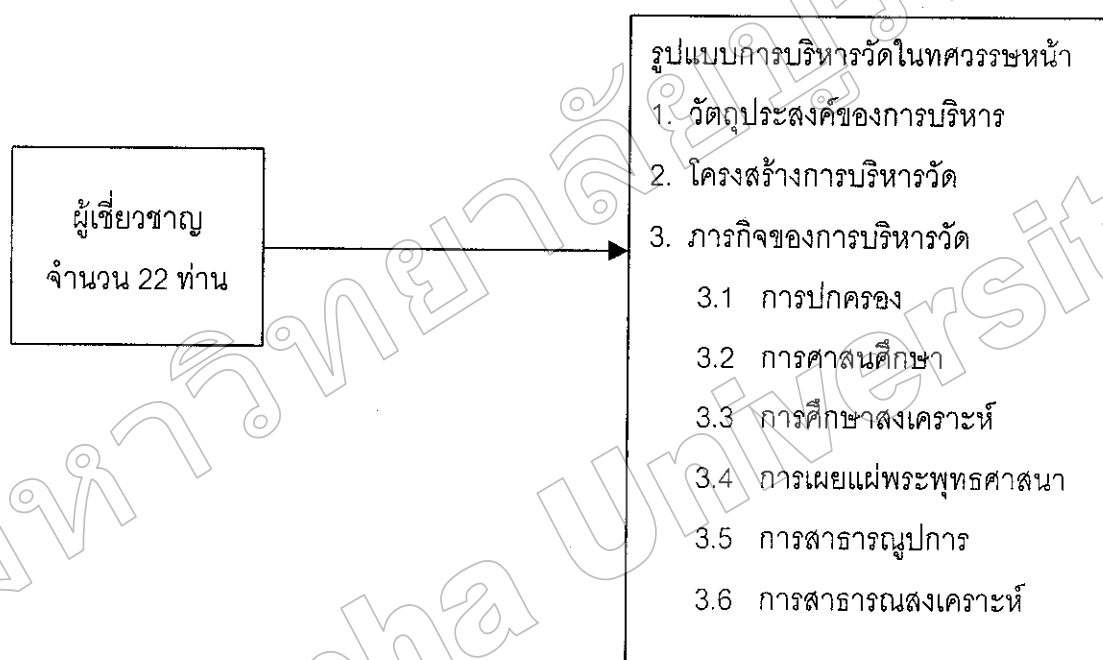
คำถามของการวิจัย

รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้าจะมีลักษณะเป็นอย่างไร จึงจะมีประสิทธิภาพ

กรอบความคิดในการวิจัย

การศึกษาถึงรูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้านั้น ในการวิจัยนี้ผู้ศึกษาได้ใช้ เทคนิคเดลฟาย ซึ่งทิพาพร ศิริจันทร์ (2540, หน้า 59) กล่าวว่า เดลฟายเป็นเทคนิคการวิจัยที่ พัฒนาขึ้นมาเพื่อการวิจัยอนาคตก็ตาม แต่เทคนิคนี้สามารถนำไปใช้วิจัยรูปแบบอื่น ๆ ที่มีอยู่ เช่น การวิจัยเพื่อสำรวจความคิดเห็น วิจัยเพื่อหารูปแบบ เพื่อกำหนดนโยบาย ฯลฯ ในปัจจุบันได้ มีการนำเทคนิคเดลฟายไปใช้เพื่อการวางแผนในอนาคต วิเคราะห์และแก้ปัญหาในปัจจุบัน

เพราะเทคนิคการวิจัยอนาคตโดยเฉพาะเดลฟายช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นระบบและน่าเชื่อถือมากขึ้น ในการใช้เทคนิคนี้ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดก็คือ ผู้เชี่ยวชาญ การศึกษาจะเน้นหนักถึงแนวทางในการบริหารวัดในทศวรรษหน้าจากผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งผู้วิจัยสังเคราะห์จากหลักการบริหารทั่วไปเป็นองค์ประกอบด้านวัตถุประสงค์ของการบริหาร และโครงสร้างการบริหารวัด รวมทั้งวิเคราะห์ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2535 เป็นองค์ประกอบด้านภารกิจของการบริหารวัด ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบความคิดในการศึกษาค้นคว้า

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาทัศนะของผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาเกี่ยวกับแนวโน้มในรูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า โดยใช้แนวของการวิจัยในอนาคตเทคนิคเดลฟายเป็นการศึกษาเพื่อมองเหตุการณ์หรือพฤติกรรมในอนาคต ที่เกี่ยวกับการทำนาย (prediction) และคาดการณ์ (forecast) ในด้านต่อไปนี้

- 1.1 วัตถุประสงค์ของการบริหาร
- 1.2 โครงสร้างของการบริหารวัด
- 1.3 ภารกิจของการบริหารวัด

- 1.3.1 การปกครอง
- 1.3.2 การศาสนศึกษา
- 1.3.3 การศึกษาสงเคราะห์
- 1.3.4 การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- 1.3.5 การสาธารณูปการ
- 1.3.6 การสาธารณสงเคราะห์

2. ในการศึกษาความคิดเห็น และแนวความคิดจากผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจะทำการวิจัยอนาคตแบบเทคนิคเดลฟาย (delphi technique) จำนวนทั้งสิ้น 22 ท่าน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า พุทธศักราช 2554 หมายถึง ลักษณะของการบริหารวัดที่พึงประสงค์ที่ควรเกิดขึ้นใน 10 ปีข้างหน้า พุทธศักราช 2554 ได้แก่ วัตถุประสงค์การบริหาร โครงสร้างการบริหาร และภารกิจของวัด เป็นลักษณะและกระบวนการในการดำเนินงานที่เกี่ยวกับการบริหารวัดในด้านต่าง ๆ

1.1 วัตถุประสงค์ของการบริหาร หมายถึง ความมุ่งหมายสูงสุดที่เกิดจากการดำเนินงานบริหารวัดตามภารกิจหน้าที่ของเจ้าอาวาสในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม

1.2 โครงสร้างการบริหาร หมายถึง ระบบการจัดการบริหารการปกครองการบังคับบัญชาพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดตามลำดับชั้น เพื่อให้มีความสงบเรียบร้อยในกิจการของวัด

1.3 ภารกิจ หมายถึง หน้าที่และขอบเขตความรับผิดชอบหรืองานที่เจ้าอาวาสจะต้องกระทำซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 6 งาน คือ

1.3.1 การปกครอง หมายถึง การสอดส่องดูแลให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

1.3.2 การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในสัทธรรม 3 ของบรรพชิตและคฤหัสถ์

1.3.3 การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล

แก่เด็กและเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา การอบรมสั่งสอน เช่น ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ในวัด ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และโรงเรียนการกุศลของวัด

1.3.4 การเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติการสอนธรรมในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์โดยให้รูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ซึ่งไม่ขัดพระธรรมวินัยและหลักความประพฤติตามธรรมเนียมของพระสงฆ์

1.3.5 การสาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุและศาสนสถาน อันเกี่ยวกับกิจการวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การยุบเลิก การย้าย การขอวิสุงคามสีมา เป็นต้น

1.3.6 การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการวัดหรือของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านการสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์

2. เทคนิคการวิจัยแบบเดลฟาย หมายถึง กระบวนการเสาะแสวงหาความคิดเห็นที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มคนและผู้เชี่ยวชาญ ที่เกี่ยวกับความเป็นไปในอนาคต โดยจะใช้แบบสอบถามแทนการประชุม และจะถามซ้ำ

3. ผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธศาสนา หมายถึง ผู้ที่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย พระภิกษุและผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีคุณสมบัติดังนี้

3.1 พระภิกษุต้องมีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง ดังนี้

3.1.1 เป็นเจ้าคณะปกครองตั้งแต่รองเจ้าคณะอำเภอขึ้นไป

3.1.2 เป็นเจ้าอาวาสผู้มีผลงานในด้านการเป็นวัดพัฒนาดีเด่นที่ได้รับการ

ยกย่องจากกรมการศาสนา

3.1.3 พระภิกษุผู้มีผลงานทางวิจัย

3.1.4 พระภิกษุผู้มีผลงานทางด้านวิชาการที่แพร่หลาย

3.1.5 พระภิกษุผู้ปฏิบัติทางด้านวิปัสสนาเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป

3.2 ผู้ทรงคุณวุฒิ (ฆราวาส) โดยมีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง ดังนี้

3.2.1 มีผลงานทางด้านศาสนาออกเผยแพร่หรือผลงานวิจัย

3.2.2 มีประสบการณ์ในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการศาสนาไม่น้อยกว่า 20 ปี

3.2.3 เป็นผู้ปฏิบัติงานด้านศาสนา